

อำนาจหน้าที่และบทบาทของโกษาธิบดีในสมัยรัตนโกสินทร์

นางสุภัทรา กมลภรณ์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

ภาควิชาประวัติศาสตร์

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2529

ISBN 974 - 566 - 974 - 1

011894

i 18020677

THE AUTHORITY AND ROLE OF THE KOSATHIBODI
DURING THE RATTANAKOSIN PERIOD

Mrs. Supatra Kamalaporn

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirement

for the Degree of Master of Arts

Department of History

Graduate School

Chulalongkorn University

1986

หัวข้อวิทยานิพนธ์	อำนาจหน้าที่และบทบาทของโกษาธิบดีในสมัยรัตนโกสินทร์
เสนอโดย	นางสุภัทรา กมลภรณ์
ภาควิชา	ประวัติศาสตร์
อาจารย์ที่ปรึกษา	รองศาสตราจารย์ปิยนาด บุนนาค
	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ณรงค์ พ่วงพิศ

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของ การศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบัณฑิต

[Handwritten signature]

(รองศาสตราจารย์ ดร.สรชัย พิศาลบุตร)

รักษาการในตำแหน่งรองคณบดีฝ่ายวิชาการ

ปฏิบัติราชการแทนรักษาการในตำแหน่งคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

[Handwritten signature]

ประธานกรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร.ธิดา สาระยา)

[Handwritten signature]

กรรมการ

(ศาสตราจารย์ วิลาสวงค์ พงศ์บุตร)

[Handwritten signature]

กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ณรงค์ พ่วงพิศ)

[Handwritten signature]

กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ปิยนาด บุนนาค)

[Handwritten signature]

กรรมการ

(อาจารย์ ดร.ธีรวัต ฅ ป้อมเพชร)

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หัวข้อวิทยานิพนธ์	อำนาจหน้าที่และบทบาทของโกษาธิบดีในสมัยรัตนโกสินทร์
ชื่อนิสิต	นางสุภัทรา กมลภรณ์
อาจารย์ที่ปรึกษา	รองศาสตราจารย์ ปิยนาด บุณนาค ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ณรงค์ พ่วงพิศ
ภาควิชา	ประวัติศาสตร์
ปีการศึกษา	2528

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาวิเคราะห์เรื่องราวเกี่ยวกับอำนาจหน้าที่และบทบาทของโกษาธิบดีในสมัยรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่ พ.ศ. 2325-2428 ทั้งนี้เพื่อจะได้ทราบถึงอำนาจหน้าที่ในด้านต่าง ๆ ของโกษาธิบดี บทบาทของโกษาธิบดีแต่ละท่านที่มีต่อการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของไทยในระยะนั้น ตลอดจนการสิ้นสุดลงของตำแหน่งนี้

ในระบอบบริหารราชการแผ่นดินของไทยสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนการปฏิรูปการปกครองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โกษาธิบดีเสนาบดีพระคลังเป็นตำแหน่งหนึ่งในสี่ของเสนาบดีจตุสดมภ์ที่มีความสำคัญเทียบเคียงกับตำแหน่งอัครมหาเสนาบดีมาตั้งแต่ปลายสมัยอยุธยา ลักษณะเฉพาะนี้ยังคงสืบทอดต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ ดังจะเห็นว่า เมื่อเริ่มสมัยรัตนโกสินทร์โกษาธิบดียังคงได้รับมอบอำนาจหน้าที่ด้านการปกครองหัวเมือง เช่นเดียวกับสมุหนายกและสมุหพระกลาโหมซึ่งเป็นอัครมหาเสนาบดี การได้อำนาจหน้าที่ด้านการปกครองหัวเมืองนี้ ทำให้ต้องรับหน้าที่ต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกันเข้ามาอีกหลายหน้าที่ เช่น การควบคุมไพร่ การเก็บส่วย การศาล การทหาร และการดูแลจัดเก็บภาษีอากรในหัวเมืองภายใต้การปกครองด้วย พร้อมกันนี้โกษาธิบดียังมีอำนาจหน้าที่สำคัญด้านอื่นอีก ได้แก่ หน้าที่ด้านการต่างประเทศ ทั้งด้านการค้าและการทูต ซึ่งนับว่าเป็นภารกิจที่หนักยิ่ง โกษาธิบดีจึงได้ละวางหน้าที่ด้านการคลังอันเป็นหน้าที่ดั้งเดิมไป แต่ภายหลังได้รับมอบหน้าที่จัดเก็บภาษีอากรหลายอย่าง ทั้งภาษีรัฐบาลและภาษีอากรผูกขาด ดังนั้นตำแหน่งโกษาธิบดีจึงเป็นตำแหน่งเสนาบดีที่สำคัญยิ่งตำแหน่งหนึ่ง และยังเป็นตำแหน่งที่อาจให้ผลประโยชน์อย่างสูงแก่ผู้ดำรงตำแหน่งด้วย

แม้โกษาธิบดีจะเป็นตำแหน่งเสนาบดีระดับจุฬาสตมภ์ แต่เมื่อมีอำนาจหน้าที่สำคัญหลากหลายและกว้างขวางเช่นนี้ ผู้ดำรงตำแหน่งโกษาธิบดีย่อมเป็นขุนนางที่มีความสำคัญอย่างยิ่งผู้หนึ่ง
 โกษาธิบดีเริ่มมีบทบาทสำคัญมากยิ่งขึ้นตั้งแต่ปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
 เมื่อขุนนางตระกูลขุนนาคเข้าดำรงตำแหน่ง ต่อมาสถานการณ์บ้านเมืองทั้งภายในและภายนอกยัง
 เอื้ออำนวยให้โกษาธิบดีมีอำนาจหน้าที่และบทบาทเด่นชัดยิ่งขึ้นโดยเฉพาะในด้านการค้าและการทูต
 ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โกษาธิบดีตระกูลขุนนาคได้ครองตำแหน่งสมุห
 พระกลาโหม อัครมหาเสนาบดีอีกตำแหน่งหนึ่ง จึงมีบทบาทและอิทธิพลเหนือขุนนางอื่น ๆ ใน
 ตอนปลายรัชกาลนี้ถึงกับมีบทบาทสำคัญในการแต่งตั้งพระมหากษัตริย์องค์ใหม่ด้วย ขุนนางตระกูล
 ขุนนาคได้ครอบครองตำแหน่งโกษาธิบดีตลอดมาจนถึงรัชกาลที่ 5

หลังจากการทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและการค้ากับนานาประเทศแล้ว โกษาธิบดี
 ต้องรับงานด้านต่างประเทศตามแบบอย่างตะวันตกอย่างกว้างขวาง ขุนนางตระกูลขุนนาคมีความ
 สามารถและเชี่ยวชาญในด้านการต่างประเทศ เมื่อขึ้นดำรงตำแหน่งที่สูงกว่าตำแหน่งโกษาธิบดี
 ยังคงคุมงานด้านการต่างประเทศอยู่ ดังนั้นตำแหน่งโกษาธิบดีจึงเป็นฐานเสริมอำนาจอิทธิพลทาง
 การเมืองและเศรษฐกิจให้แก่ขุนนางตระกูลขุนนาคได้อย่างดียิ่งตลอดมา แต่เมื่อพระบาทสมเด็จพระ
 พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชย์ด้วยพระองค์เองแล้ว การปรับปรุงประเทศตามแบบอย่าง
 ตะวันตกมีผลทำให้อำนาจหน้าที่ของโกษาธิบดีได้รับการเปลี่ยนแปลงแก้ไขก่อนตำแหน่งอื่น ๆ อันจะ
 นำไปสู่การสิ้นสุดของตำแหน่งโกษาธิบดี ต่อมาใน พ.ศ. 2435 เมื่อมีการปฏิรูปการปกครองครั้ง
 ใหญ่ จึงได้ยกเลิกตำแหน่งโกษาธิบดีเสนาบดีจุฬาสตมภ์เป็นทางการ

beginning of the Rattanakosin era the Kosathibodi still had the authority to govern certain provinces, in common with the Samuha Nayok and Samuha phrakalahom ministers. This authority brought with its involvement in various aspects of provincial government, such as the control of phrai manpower, the collection of the suai tax, judicial and military affairs, and the collection of other taxes and duties in the provinces under the Kosathibodi's jurisdiction. Apart from this, the Kosathibodi minister also had a role in the conduct of foreign affairs, both in commerce and diplomacy. His administrative duties were therefore extremely onerous, and caused him to leave aside his original function of financial administration. But later the Kosathibodi was given the task of supervising the collection of various taxes, including both government taxes and monopoly duties. Thus the position of Kosathibodi was one of the most important ministerial posts, and offered its holder the prospect of lucrative benefits.

Although the Kosathibodi was only one of four Chatusadom ministries, the extensive and various powers attached to it caused it to be occupied by some of the most important high officials (Khunnang). The Kosathibodi's role further increased in significance from the end of King Rama II's reign, when Khunnang of the Bunnag family occupied the position. Later the political situation, both domestic and foreign, gave the Kosathibodi's role added prominence, especially in the fields of trade and diplomacy. During the reign of King Rama III the Kosathibodi minister of the Bunnag family also held another top ministerial position, namely that of Samuha Phra Kalahom, making him foremost among the Khunnang. At the end of the

reign he played a crucial part in the accession of the new King. Members of the Bunnag family occupied the position of Kosathibodi up till the reign of King Chulalongkorn.

After the Bowring Treaty of 1855 the Kosathibodi minister had to conduct foreign affairs in accordance with western models. Officials of the Bunnag family were able and experienced in the administration of foreign affairs. Even after they had assumed higher positions they still controlled the conduct of foreign policy making the position of Kosathibodi an additional base of political and economic power for their family. But when King Chulalongkorn himself assumed the reigns of power the reform of the country along western lines led to changes in the authority of the Kosathibodi (before all other positions), resulting eventually in the demise of this ministerial position. In 1892, as part of King Chulalongkorn's great administrative reforms, the ministerial position of Kosathibodi was officially abolished.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ไม่อาจสำเร็จได้ ถ้าปราศจากความกรุณาและความช่วยเหลือจาก
รองศาสตราจารย์ ปิยนาด บุณนาค และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ณรงค์ พ่วงพิศ อาจารย์ที่ปรึกษา
วิทยานิพนธ์ ที่ได้ให้คำปรึกษาแนะนำตลอดจนให้กำลังใจตลอดมา ขอกราบขอบพระคุณอย่างสูง
ไว้ ณ ที่นี้

ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.ธิดา สาระยา ศาสตราจารย์ วิลาสวงศ์
พงษะบุตร และอาจารย์ ดร.ธีรภัค ณ ป้อมเพชร ที่กรุณาให้คำแนะนำต่าง ๆ เพื่อให้วิทยานิพนธ์
สมบูรณ์ยิ่งขึ้น กราบขอบพระคุณอาจารย์สายชล วรรณรัตน์ ที่ได้ให้คำปรึกษาและการแก้ปัญหาที่มีค่ายิ่ง
และอาจารย์วิมลวรรณ ภัทโรคม ผู้ให้คำปรึกษาแนะนำด้วยความรักใคร่ห่วงใยเสมอมา

สำหรับการผ่าตัดครั้งสำคัญที่สุดในชีวิตระหว่างการทำวิทยานิพนธ์ ได้รับการรักษา
พยาบาลเอาใจใส่อย่างดียิ่งประดุจญาติสนิทจาก ศาสตราจารย์นายแพทย์ ทะทัย เทพพิสัย และ
รองศาสตราจารย์แพทย์หญิง อรุษา เทพพิสัย ผู้เขียนกราบระลึกถึงพระคุณตลอดมา

คำปรึกษาและกำลังใจจาก คุณส่องแสง สีสวรรณ คุณมานพ ดาวรัตน์สกุล
คุณณัชชา เลาทศรินารถ อาจารย์ยุพิน คำแห่ง อาจารย์สารูป ฤทธิชัย อาจารย์พอใจ ถมยา
อาจารย์บุปผา ทิพย์สภาพกุล อาจารย์วัลลภา และอาจารย์ชুমพล แนวจำปา ตลอดจนน้อง ๆ
กลุ่ม "น้ำใจที่เหนือน้ำใจ" นับว่าเป็นสิ่งที่มีค่ายิ่ง ทำให้สามารถเอาชนะอุปสรรคนานัปการได้

ขอขอบคุณ คุณกรรณิกา วุฒิโมสิต คุณสุศานันท์ วุฒิโมสิต คุณพีระเดช ปริญญาสงวน
และคุณสมพงษ์ ธรรมรงวุทย์ ที่ออกหน้าร่วมใจพิทักษ์วิทยานิพนธ์ให้ได้อย่างประณีตและทันเวลา

ความรัก ความห่วงใย จากคุณแม่และญาติสนิททุกคนในครอบครัว คุณสวัสดิ์ กมลภรณ์
และลูกทั้งสอง เพิ่มกำลังใจให้แก่ผู้เขียนซึ่งอยู่ระหว่างเจ็บป่วยและทุกข์ใจ

สุภัทรา กมลภรณ์

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ฉ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฅ
บทนำ.....	ญ
บทที่	
1. ตำแหน่งโกษาธิบดีก่อนสมัยรัตนโกสินทร์.....	1
การเปลี่ยนแปลงฐานะ อำนาจหน้าที่ และบทบาทของโกษาธิบดี ในสมัยอยุธยา.....	2
2. อำนาจหน้าที่ของโกษาธิบดีในสมัยรัตนโกสินทร์.....	16
การจัดระเบียบการปกครองหัวเมืองใหม่เมื่อเริ่มสมัยรัตนโกสินทร์.....	17
อำนาจหน้าที่ของโกษาธิบดีในสมัยรัตนโกสินทร์.....	23
1. อำนาจหน้าที่ด้านการปกครอง.....	23
2. อำนาจหน้าที่ด้านการควบคุมไพร่.....	49
3. อำนาจหน้าที่ด้านการทหาร.....	59
4. อำนาจหน้าที่ด้านการคลัง.....	63
5. อำนาจหน้าที่ด้านการต่างประเทศ.....	89
6. อำนาจหน้าที่ด้านการศาล.....	98
3. บทบาทของโกษาธิบดีในสมัยรัตนโกสินทร์.....	107
บทบาทของโกษาธิบดีระยะแรกระหว่าง พ.ศ. 2325-2365.....	109
บทบาทด้านเศรษฐกิจ.....	113
บทบาทด้านการเมืองการปกครอง.....	118
บทบาทของโกษาธิบดีระยะที่สองระหว่าง พ.ศ. 2365-2398.....	122
การก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งโกษาธิบดีของเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ).....	122
ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ และขุนนางตระกูลขุนนาค.....	122
บทบาททางด้านการค้า.....	128

	หน้า
บทบาทด้านการต่างประเทศ.....	135
บทบาทด้านการเมืองภายใน.....	138
บทบาทของโกษาธิบดีระยะสุดท้าย ระหว่าง พ.ศ. 2398-2428.....	148
บทบาทของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค)	
พ.ศ. 2398-2412.....	150
ภูมิหลังและการเข้าดำรงตำแหน่งโกษาธิบดี.....	150
บทบาทด้านการต่างประเทศ.....	153
บทบาทด้านการรักษาความสงบภายในประเทศ.....	160
บทบาทของเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี (ท้วม บุนนาค)	
พ.ศ. 2412-2428.....	164
ภูมิหลังและการเข้าดำรงตำแหน่งโกษาธิบดี.....	164
บทบาทของเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดีในระยะที่มี	
ผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2416-2428.....	165
บทบาทของเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี ระหว่าง	
พ.ศ. 2416-2428.....	168
การลาออกจากราชการของเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี..	179
บทสรุป.....	186
บรรณานุกรม.....	190
ภาคผนวก.....	205
ประวัติ.....	214

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	แสดงรายชื่อเมืองต่าง ๆ ที่ขึ้นกรมพระกลาโหม กรมมหาดไทย และกรมท่า เมื่อต้นรัชกาลที่ 1	21
2	แสดงรายการเก็บส่วยสรรพเหตุขึ้นกรมท่ากลาง พ.ศ. 2412	56
3	แสดงอัตรการส่งส่วยสรรพเหตุเมืองขึ้นกรมท่า	57
4	แสดงเงินภาษีอากรขึ้นกรมท่ากลาง พ.ศ. 2412	74
5	แสดงจำนวนเงินภาษีเบ็ดเสร็จที่กรมท่าเรียกเก็บได้	87
6	แสดงถึงการดำรงตำแหน่งของโกษาธิบดีในสมัยรัตนโกสินทร์	108

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

โกษาธิบดีเสนาบดีที่พระคลัง เป็นตำแหน่งเสนาบดีหนึ่งในสี่ของจตุสดมภ์ ตำแหน่งเดิมคือ "ขุนคลัง" ที่มีมาตั้งแต่แรกตั้งกรุงศรีอยุธยา ดังปรากฏอยู่ในกฎหมายเก่าที่ออกใช้ตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) เป็นตำแหน่งที่สำหรับบังคับบัญชาในการเงิน ซึ่งจะเข้าไปในพระคลังและที่จะจ่ายราชการ บังคับจัดการภาษีอากรขนอนตลาดทั้งปวงทั่วไป และบังคับศาลซึ่งชำระความเกี่ยวข้องด้วยพระราชทรัพย์หลวง จากประวัติอันยาวนานตำแหน่งโกษาธิบดีได้รับหน้าที่สำคัญเพิ่มขึ้นอีกหลายด้าน ได้แก่ ด้านการต่างประเทศทั้งด้านการค้าขายและการทูตในสมัยอยุธยาตอนปลาย เมื่อโกษาธิบดีได้รับมอบอำนาจในการปกครองหัวเมืองภาคใต้แทนสมุหพระกลาโหม ทำให้อำนาจหน้าที่และบทบาทขยายกว้างขวาง เพราะต้องรับหน้าที่เพิ่มขึ้นอีกหลายด้านรวมอยู่ในตำแหน่งเดียวกันเป็นเสนาบดีถึง 4-5 ตำแหน่ง เมื่อเทียบกับตำแหน่งเสนาบดีที่มีอยู่ในประเทศทั้งปวง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชาธิบายเกี่ยวกับเรื่องนี้เอาไว้ว่า "เจ้าพระยาพระคลังต้องเป็นเสนาบดีว่าการบ้านเมือง เสนาบดีว่าการยุติธรรม เสนาบดีว่าการทหาร เสนาบดีว่าการคลัง เสนาบดีว่าการกรมท่า มีการล้นตำแหน่งขึ้นไปมากกว่าตำแหน่งสมุหนายกและสมุหพระกลาโหมอีก"¹

เมื่อตำแหน่งโกษาธิบดีมีหน้าที่สำคัญ ๆ หลายด้านเช่นนี้ ผู้ดำรงตำแหน่งโกษาธิบดีจึงเป็นขุนนางที่มีอำนาจหน้าที่และบทบาทสำคัญ เทียบเคียงกับอัครมหาเสนาบดีหรืออาจจะยิ่งไปกว่า เพราะอัครมหาเสนาบดีทั้งสองไม่ต้องมีหน้าที่รับผิดชอบด้านการต่างประเทศโดยตรง สถานการณ์บ้านเมืองในสมัยรัตนโกสินทร์ยังเลื้อยอำนาจให้โกษาธิบดีมีอำนาจหน้าที่และบทบาทเด่นชัดยิ่งขึ้น ประกอบกับตำแหน่งโกษาธิบดีเป็นตำแหน่งที่อาจจะให้ผลประโยชน์อย่างสูงแก่ผู้ดำรงตำแหน่งด้วย ดังนั้น ขุนนางตระกูลขุนนางจึงเข้าครอบครองตำแหน่งโกษาธิบดีมาตั้งแต่รัชกาลที่ 2 ตลอดจนถึงรัชกาลที่ 5 แต่การเปลี่ยนแปลงอย่างเด่นชัดในสมัยรัชกาลที่ 5 นี้ ึ่งจากการรุกรานของลัทธิจักรวรรดินิยม

¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2470), หน้า 6.

และการตั้งอำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง มีผลให้อำนาจหน้าที่ของโกษาธิบดีได้รับการปรับปรุงแก้ไข ก่อนตำแหน่งอื่น ๆ อันจะไปสู่การสิ้นสุดของตำแหน่งนี้ ต่อมาเมื่อมีการปฏิรูปการปกครองครั้งใหญ่ ใน พ.ศ. 2435 จึงได้ยกเลิกตำแหน่งโกษาธิบดีเสนาบดีจตุสดมภ์เป็นทางการ

แม้ว่าตำแหน่งโกษาธิบดีจะเป็นตำแหน่งสำคัญในระบบการปกครองของไทยในสมัย โบราณ ก่อนการปฏิรูปการปกครองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ตาม แต่ยังไม่มีการศึกษาค้นคว้าวิจัยเรื่องนี้อย่างจริงจังโดยตรงมาก่อน งานวิจัยเรื่อง "บทบาทของ เสนาบดีแห่งตระกูลขุนนาในการปกครองประเทศสยาม ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึงต้นรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325 - พ.ศ. 2416) ของปิยนาด นิโครธา ได้ศึกษาถึงบทบาท ของเสนาบดีตระกูลขุนนาได้อย่างกว้างขวาง แต่ไม่ได้ศึกษาโดยพิจารณาจากตำแหน่งโกษาธิบดี

งานวิจัยของ สุกัญญา บำรุงสุข ได้ศึกษาถึงอำนาจหน้าที่และบทบาทของสมุหพระกลาโหม ในสมัยรัตนโกสินทร์ และสุดา เพียรธัญญ์ ได้ศึกษาถึงอำนาจหน้าที่และบทบาทของสมุหนายก ในระยะเวลาเดียวกัน ซึ่งเป็นการศึกษาถึงตำแหน่งอัครมหาเสนาบดีทั้งสองตำแหน่ง ดังนั้นการ ศึกษาถึงอำนาจหน้าที่และบทบาทของโกษาธิบดีในสมัยรัตนโกสินทร์ระยะเวลาเดียวกัน อาจจะทำให้ ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับระบบบริหารราชการของไทยแบบโบราณกระจ่างชัดเจนนยิ่งขึ้นได้อีก

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาของตำแหน่งโกษาธิบดีก่อนสมัยรัตนโกสินทร์โดยสังเขป ซึ่งจะ เป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์อำนาจหน้าที่และบทบาทของโกษาธิบดีในสมัยรัตนโกสินทร์ที่ต้อง การศึกษา
2. เพื่อศึกษาถึงขอบเขตอำนาจหน้าที่ของโกษาธิบดีสมัยรัตนโกสินทร์ในด้านการ ปกครองหัวเมือง การคลัง การภาษีอากร การต่างประเทศ การศาล และการทหาร เป็นต้น
3. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์บทบาทของโกษาธิบดีที่มีต่อการเมืองการปกครองเศรษฐกิจ และสังคม ในสมัยรัตนโกสินทร์ ระหว่าง พ.ศ. 2325-2435
4. เพื่อศึกษาถึงการแก้ไขเปลี่ยนแปลงอำนาจหน้าที่ของโกษาธิบดีในสมัยรัชกาลที่ 5 อันจะนำไปสู่การสิ้นสุดตำแหน่งนี้ ใน พ.ศ. 2435 เมื่อมีการปฏิรูปการปกครองครั้งใหญ่

ขอบเขตของการวิจัย

ในการศึกษาถึงอำนาจหน้าที่และบทบาทของโกษาธิบดีในสมัยรัตนโกสินทร์ กำหนดเวลาตั้งแต่ พ.ศ. 2325 ถึง 2428 คือ ปีแรกที่โกษาธิบดีสมัยรัตนโกสินทร์คือ เจ้าพระยาพระคลัง (สน) เข้ารับตำแหน่ง จนถึงเจ้าพระยาอนุวงศ์มหาโกษาธิบดีลาออกจากราชการตำแหน่งเสนาบดีจตุสดมภ์ถูกยกเลิกเป็นทางการเมื่อ พ.ศ. 2435

วิธีดำเนินการวิจัย

การค้นคว้าวิจัยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูล โดยนำเสนอผลงานด้วยการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Analytical Description)

ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า ได้จากเอกสารชั้นต้น (Primary Sources) และเอกสารชั้นรอง (Secondary Sources) เอกสารชั้นต้นที่ใช้ยังมีทั้งที่ตีพิมพ์และยังไม่ได้ตีพิมพ์

แหล่งข้อมูลที่สำคัญคือ หอวชิรญาณ หอสมุดแห่งชาติ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ หอสมุดคำรงราชานุภาพ กรมศิลปากร หอสมุดคณะอักษรศาสตร์ สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัยนี้

1. ทำให้เข้าใจถึงขอบเขตอำนาจหน้าที่และบทบาทของโกษาธิบดีสมัยรัตนโกสินทร์ ระหว่าง พ.ศ. 2325-2428
2. ทำให้ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงแก้ไขอำนาจหน้าที่ของโกษาธิบดีสมัยรัตนโกสินทร์ และการสิ้นสุดตำแหน่งนี้
3. การศึกษาเรื่องราวของตำแหน่งโกษาธิบดีนี้ จะทำให้เข้าใจกระจ่างยิ่งขึ้นในเรื่องการบริหารราชการแผ่นดิน ในระบบการปกครองของไทยสมัยโบราณก่อนการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. 2435

อักษรย่อที่ใช้ในเชิงบรรณ และบรรณานุกรม

- กจช. กองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร
กบส. กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ
กต. เอกสารเย็บเล่ม กระทรวงการต่างประเทศ
กท. เอกสารเย็บเล่ม กรมพระกลาโหม
กทช. กองหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร
ค. เอกสารกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ
นก. หนังสือกราบบังคมทูล
บ. เบ็ดเตล็ดส่วนพระองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พศ. เอกสารเย็บเล่ม สมุดพิเศษ
รล. เอกสารกรมราชเลขาธิการ
F.O. Foreign Office ของ British Public Record Office
ซึ่งเก็บไว้ที่สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ร.4 เอกสารรัชกาลที่ 4
ร.5 เอกสารรัชกาลที่ 5